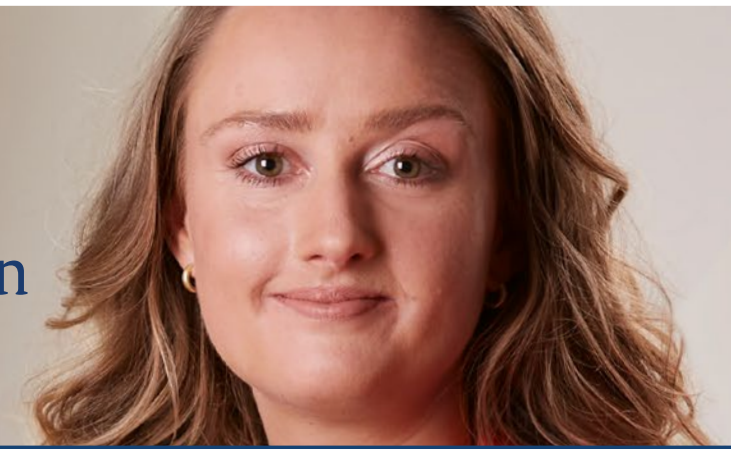

Rapportage themadialogen Natuur & milieu

Knel en kiemverhalen

- Druk op de natuur (o.a. zwerfafval)
- Het gebrek aan landelijk beleid / visie op klimaat
- Persoonlijke verliezen (inkomen, werk)
- Het missen van 'live' interactie

- + Meer belangstelling en waardering voor de natuur
- + Innovatief en creatief denken (wat kan er wél?)
- + Thuiswerken (meer tijd voor gezin, minder Co2 uitstoot)
- + Meer verbinding met familie en vrienden
- + Rust in de stad (minder toerisme bijvoorbeeld)

schooloprichter, dialoog 1

'Ik zou graag het dilemma oplossen dat mensen individuele verlangens hebben en er tegelijkertijd collectief een belang is van schonere lucht en een beter klimaat.'

Wie zaten aan tafel?

4 gesprekken

33 deelnemers totaal

Hosts kwamen uit de volgende gemeentes: Houten, Zeist, West-Betuwe & Oudewater.

Enkele proces-observaties

Soms waren er relatief veel deelnemers met 'groene' beroepen. Direct bij de eerste (terugblik)ronde begonnen mensen al met ideeën voor de toekomst.

Aan het eind geven mensen aan hoopvol en optimistisch te zijn en verder aan de slag te willen. Ze ervaren verbinding en energie en voelen zich gehoord in de dialoog.

Dromen

- Meer waardering voor de natuur
- Meer groen, bereikbaar en toegankelijk voor iedereen
- Andere manieren van kijken naar landbouw en voedselproductie (en consumptie)
- Een actievere rol van de overheid
- Klimaatdoelen halen en over generaties heen kijken
- Meer recyclen en minder afval in de openbare ruimte

Vijf ideeën

1. **Dingen die mensen zelf kunnen doen** om bij te dragen aan een beter milieu en meer en schonere natuur
2. **Inzetten op bewustwording en gedragsverandering** door de overheid
3. **Een actieve rol van de overheid** om met lef en visie het klimaatprobleem aan te pakken (o.a. landbouwvisie).
4. **Werken aan andere manieren van voedselvoorziening.**
5. **Voortbouwen** op de kennis, ervaring en betrokkenheid in de samenleving.

Themadialogen over natuur & milieu: inleiding

Op zoek naar ideeën voor 'na de crisis'

Wat is er tijdens corona in de knel gekomen dat we met elkaar wensen te herstellen? En welke kiemen voor vernieuwing hebben de afgelopen maanden ook het licht gezien, die we juist groter zouden willen maken? Deze vragen stonden centraal in het project 'perspectief en dialoog' van het interdisciplinaire team **Nederland na de crisis**, dat een onderdeel is van het programma-DG **Samenleving en COVID-19**. In dit breed opgezette project werden in het voorjaar van 2021 activerende dialogen tussen burgers, middenveld, wetenschappers en overheid georganiseerd om ideeën te ontwikkelen voor herstel en vernieuwing. Dialogen die inspireren en motiveren, krachten bundelen, en nieuwe initiatieven stimuleren. De thema's en ideeën die naar voren komen vormen bovendien input voor een landelijke herstel- en vernieuwingsagenda.

Om te onderzoeken rond welke thema's mensen in gesprek zouden willen voeren we een twintigtal **verkenningdialogen**. Daarin vroegen we een gemêleerde groep wat voor hen in de knel was gekomen tijdens corona, wat was ontkiemd, en wat voor hen (dus) belangrijke thema's voor de toekomst zijn. Hieruit kwamen zeven onderwerpen naar voren. '**Natuur en milieu**' was een van die thema's.

Waarom natuur en milieu als thema?

In de verkenningdialogen kwam 'natuur en milieu' vooral terug in de kiemverhalen. Positieve ontwikkelingen die mensen noemden waren bijvoorbeeld: mensen reizen minder, waardoor de CO₂ uitstoot afneemt, en mensen zijn ook meer dicht bij huis, ervaren meer rust en tijd, wandelen meer en waarderen het 'groen' om hun huis en in de natuur (mede daardoor) meer. Mensen vragen zich af hoe we dit vasthouden richting de toekomst.

Klimaat en het milieu zijn niet zozeer in de knel gekomen tijdens corona – maar juist het gegeven dat de milieu-belasting even minder werd, dat mensen meer in de natuur waren, plus de bezinning die de coronacrisis lijkt te triggeren zorgde ervoor dat duurzaamheid als thema in brede zin zat verweven in veel verhalen in de verkenningdialogen. Of het nou gaat over je bewust zijn dat je 'met minder' toekan, lokaal inkopen doen, vakantie vieren, reizen naar het werk of het grotere klimaatvraagstuk... : mensen zijn aan het denken gezet, voelen urgentie en zien kansen op dit gebied.

Op basis van de verkennende gesprekken maakten we de omschrijving in bijgaande tekstbox voor de themadialogen over natuur en milieu.

Zes themadialogen

Om door te praten over het thema 'natuur en milieu' organiseerden we vier themadialogen, waaraan in totaal 33 mensen meededen. Hier wisselden zij uit over knelpunten en kiemen uit de coronaperiode, deelden ze dromen voor na de crisis en onderzochten ze samen ideeën om datgene wat in de knel is gekomen weer te herstellen, en kansen voor vernieuwing te verzilveren. Voor de opzet van de gesprekken verwijzen we naar de uitleg werkwijze. In deze rapportage beschrijven we de rode draden uit de gesprekken.

Thema natuur & milieu

Door corona zijn we ons bewuster geworden van het belang van het klimaat en de natuur. Niet voor niets hebben nog nooit zoveel mensen meegedaan aan de nationale tuinvogeltelling. Nieuwe wandelroutes in de buurt en plekjes in het park werden ontdekt. Mensen verbouwen meer groente in eigen tuin of op het balkon. De interesse in tweedehands kleding en meubels neemt toe: soms noodgedwongen, soms uit enthousiasme. Doordat er minder vliegtuigen vliegen, is de CO₂ uitstoot lager. En dat zet mensen aan het denken. Hoe willen we verder? Vakantie in eigen land blijkt een goed alternatief. Is dat iets om vast te houden? Net als lokaal eten en biologisch voedsel? Deze ontwikkelingen worden heel enthousiast ontvangen. Door jongeren bijvoorbeeld, die zich grote zorgen maken over het klimaat. Anderen maken zich juist zorgen dat zij de rekening gepresenteerd krijgen voor die drang naar duurzaamheid. Wie gaat dat betalen?

We zijn aan het denken gezet over duurzaam en 'groen' leven. Wat willen we vasthouden? Wat helpt daarbij? Wat kun je zelf doen en waar is de hele samenleving nodig? En hoe verbinden we dit aan onze wensen om het leven van voor corona weer snel op te pakken?

1. Knelpunten en kiemen uit de coronatijd

De eerste vraag in elke themadialoog was wat er volgens de deelnemers in de knel was gekomen of ontkiemd was tijdens corona. Als **knelverhalen** deelden mensen op het thema natuur en milieu vooral ervaringen over onderwerpen als:

- **Druk op de natuur:** Meer mensen zoeken de natuur op: zowel als het gaat om natuurgebieden maar ook het groen in de stad, zoals parken. Hierdoor is er meer afval en andere 'schade'. Denk aan afval dat wordt achtergelaten door recreanten, mensen die buiten de paden lopen in een natuurgebied of niet weten hoe ze met respect met de omgeving moeten omgaan. Mensen herwaarderen de natuur weer meer, daardoor gaan ze er meer op uit, maar nam dus ook de druk op die natuur toe.

'Ik heb veel verhalen gehoord van mijn boswachters, die zijn wel dubbel. We zijn heel erg blij dat mensen bij ons komen wandelen en fietsen, er is meer draagvlak voor de natuur. Maar we maken ons ook echt zorgen. Mensen laten hun honden los of blijven niet op de paden. We merken dat er veel nieuwe mensen komen naar de natuur en veel mensen weten dit soort dingen ook niet' (provinciehoofd bij Staatsbosbeheer, dialoog 3).

'Er wordt echt gewoon misbruik gemaakt van de mooie natuur om ons heen. Als je een paar jaar geleden naar de Veluwe ging was het heel netjes, nu zie je overal jonge mensen en jonge gezinnen die overal hun troep neergooien en maling hebben aan de natuur' (student HBO, dialoog 2).

- **Gebrek aan landelijk beleid / visie op het gebied van klimaat:** Hoewel er veel burgerinitiatieven zijn ontstaan om zorg te dragen voor de natuur en klimaat (denk aan zwerfafval opruimen, kledingruil acties) missen mensen ambitieus landelijk beleid waarin natuur en klimaat écht de hoofdrol spelen. Hiermee hangt samen een verminderd vertrouwen in de overheid als het gaat over klimaatbeleid - dat klinkt door in veel van de verhalen. Mensen willen graag de positieve effecten van corona voor het klimaat en de natuur vasthouden, zoals de verminderde CO₂ uitstoot. Tegelijkertijd kijken ze uit naar weer kunnen reizen, ook met het vliegtuig. Dat zijn tegenstrijdige belangen waar ze graag een rol van de overheid zien.

'Ik vind het jammer dat het ook te zien is in de huidige kabinetsformatie, waar thema's als groen het onderspit delven. We kunnen allemaal leuke dingetjes verzinnen als bewoners, maar die verantwoordelijkheid zou niet bij bewoners moeten liggen. De grootste verandering komt door beleid, centraal aangestuurd, en niet bij gemeenten.' (projectmedewerker duurzaamheid, dialoog 2)

- **Persoonlijke verliezen:** Mensen delen ook verhalen over persoonlijk leed. Denk aan het verdampen van inkomen/pensioen of verminderde fysieke gezondheid door minder bewegen.
- **Het missen van 'live' interactie** kwam een aantal keer nadrukkelijk naar voren in de knelverhalen. Door het vele thuiswerken missen mensen live interactie, maar bijvoorbeeld ook het oriënteren op een nieuwe opleiding op werkplek is moeilijker als je niet ergens fysiek aanwezig kunt zijn.

Als **kiemverhalen** hoorde we verhalen over thema's zoals:

- **Meer belangstelling en waardering voor de natuur:** Veruit het meest genoemd in de verhalen over wat er ontkiemd is, zijn de verhalen van mensen die veel meer buiten zijn en meer wandelen (o.a. door het vele thuiswerken). Mensen zijn hun (directe) omgeving veel meer gaan waarderen. Ze kopen meer lokaal hun voedsel, bijvoorbeeld direct van de boer in de buurt.

'Ik heb twee kleine kinderen en geen auto. Ik zat thuis en kon nergens heen. Ik heb echt gemerkt hoe belangrijk de ruimte om mijn huis heen is. Het gaat om je vierkante kilometer, voorziet die in de behoefte voor natuur?' (beleidsmedewerker milieu, dialoog 3)

'Het groen is de nieuwe ontmoetingsplek. Het is half negen, nog even een kowa". Kowa en lawa zijn upcoming afkortingen van studenten om nog een korte avondwandeling te maken of een lange avondwandeling. Het leuke daarvan is de waardering voor de omgeving' (student, dialoog 2)

'Iedereen is de natuur aan het platlopen, veel meer mensen zijn de natuur gaan ontdekken en verkennen. Dat zal blijvend een trend zijn. Maar dat vraagt wel iets. Meer natuur, dicht bij de stad. Daar moet ook de boer bij betrokken worden. De boer kan dan ook meer gaan ondernemen, die zit nu verstikt in regelgeving maar die boer kan hier een belangrijke functie in gaan vervullen.' (eigenaar ecologisch adviesbureau, dialoog 3)

'Alles wat van dichtbij komt, is beter. Koop lokaal, wees loyaal. Je ziet ontstaan dat fruitteilers direct aan consumenten gaan verkopen en dat alles van dichtbij wordt ingekocht. Je ziet in de supermarkt hoekjes ontstaan met lokale of regioproducten. Je ziet moestuintjes ontstaan, tuinen van de burens vergroenen; veel initiatieven rondom de eigen tuin en voedsel. Er is meer waardering voor dichtbij en lokaal' (wethouder)

- **Innovatief en creatief denken:** Mensen noemen het zien van kansen en mogelijkheden en anders leren kijken: wat kan er wél? Het gaat dan om een nieuw perspectief waar mensen dankzij corona mee hebben kennis gemaakt. Een perspectief dat bevalt: uitgaan van positieve kanten in het leven zorgt voor meer geluk dan alleen de negatieve kanten belichten, die er uiteraard ook zijn.

'Ik ben meer dingen in eigen land gaan doen. Weekendjes weg, logeren op een woonboot in Amsterdam om maar niet thuis te zitten, wandelen met vriendinnen, een Food Walk door de stad langs koffietentjes...er kan meer dan ik dacht. Veel wandelen en buiten zijn, dat is voor mij ontkiend.' (student, dialoog 1)

'Positief aan corona is innovatie van de mens: ik ben gaan roller skaten, gaan wandelen, doe kledingruilhandeltjes met vrienden...er werd echt gedacht in mogelijkheden binnen mijn vriendengroep. Creativiteit is ontkiend, echt denken in mogelijkheden. Dat wil ik graag vasthouden, zou mooi zijn als we zo kunnen blijven denken.' (freelance marketeer, dialoog 1)

- **Thuiswerken:** Doordat er meer wordt thuisgewerkt zijn er minder files en is er minder CO₂ uitstoot. Dat waarderen mensen en willen ze graag vasthouden.
- **Meer verbinding met familie en vrienden:** Mensen ervaren sterkere familiebanden of diepere vriendschap door de coronacrisis.
- **Rust in de stad:** o.a. door minder vliegtuigen en minder toeristen.

'Veel mensen gaan straks weer op de terrassen zitten en ik gun iedereen zijn biertje. Maar ik geniet nu van de rust in mijn stad en ik wil niet dat dit een toeristische trekpleister wordt' (student & gepensioneerd, dialoog 3)

2. Dromen en wensen voor de toekomst

De tweede vraag in de dialoog ging over wat mensen ten diepste wensen op het thema. Waar dromen mensen van? Hier hoorden we de volgende verlangens terugkeren:

- Meer waardering voor de natuur: veruit de meeste dromen en wensen gaan over meer leven in contact met de natuur en een groter bewustzijn bij mensen van het belang van de natuur. De natuur centraal stellen, in plaats van de mens als vertrekpunt nemen.

'Het is mijn wens dat we met nieuwe ogen naar onze groene omgeving kunnen kijken. Ontdekken hoe we die eetbaar en leefbaar kunnen maken voor alle diertjes. Want als de omgeving goed voor hen is, is hij dat ook voor ons. Dat kan overal. Op straat, in de stad, in het park, op het platteland' (hoogleraar, dialoog 3)

- Meer groen en natuur: een flink aantal mensen wenst simpelweg meer groen (ook, of juist ook, in de stad) en meer ruimte voor de natuur.

'Ik geloof dat als we echt een blauwgroene oase voor elkaar willen krijgen in Nederland - dus echt grote bossen, groenstroken, noem maar op, van vele vele hectares - dat we dan ook als mensen daar veel meer tijd in door gaan brengen. En in die tijd in de natuur kunnen we nuttige dingen doen: recreëren, tot rust komen, genieten. We hoeven minder tijd in productie door te brengen. Dus we kunnen dan ook energie besparen.' (vrijwilliger, dialoog 2)

- Andere manieren van kijken naar landbouw en voedselproductie: Dit hangt samen met bovenstaande punten maar wordt ook opvallend vaak expliciet als droom genoemd; de wens om landbouw en voedselproductie anders in te richten, minder gericht op grote productieaantallen. In plaats daarvan dromen mensen van een meer divers landschap doordat landbouw en natuur meer geïntegreerd zijn, de biodiversiteit een impuls krijgt en er meer verbinding is tussen landbouw en de omgeving. We hoorden ook de wens terug om het dilemma op te lossen dat landbouw in Nederland op dit moment vooral draait om veel produceren omdat het anders als boer niet 'loont'. Mensen dromen van meer lokaal geproduceerde voedingsmiddelen en nieuwe voedingspatronen waarbij vlees een luxeproduct is en groente en fruit centraal staan.

'Ik zie als droom dat boeren niet alleen voor de productie beloond gaan worden, maar ook voor het hoeden en inrichten van het landschap. Dan ga je naar nieuwe agrarische modellen kijken, bijvoorbeeld door implementatie van bomen bij de teelt. Daarmee creëer je een meer divers landschap, heeft de boer hopelijk een normaal inkomen en creëer je op een hele grote schaal nieuwe en effectieve natuur' (projectmedewerker duurzaamheid, dialoog 2).

- Een actievere rol van de overheid: ten aanzien van het klimaat en het écht anders kijken naar natuur en milieu uitten mensen de wens van een actieve (en principiële) rol van de overheid. Daarbij worden zowel gemeenten genoemd als de rol van het (toekomstige) kabinet en is de wens vooral om een meer lange termijn perspectief te hanteren: kijk over generaties heen naar de toekomst en wat er nodig is om de aarde ook voor die generatie leefbaar te houden.

'Ik zou graag willen dat minder vlees eten, iets wat consumenten vandaag zelf kunnen doen, meer door de overheid wordt gestimuleerd. Dat aanjagen met een campagne, dat is mijn droom. Ik weet dat het kan, mensen kunnen hun gedrag aanpassen, we dragen nu ook allemaal mondkapjes. We kunnen veranderen, alleen vraagt het wel bewustwording om die gedragsverandering te stimuleren. Daar mag de overheid en zeker het volgende kabinet meer op inzetten' (eigenaar communicatiebureau, dialoog 1)

- Klimaatdoelen halen: Er klinkt een sterk appèl in veel van de dromen en wensen om klimaatverandering serieus (of in ieder geval serieuzer) te nemen als overheid en echt in te zetten op veranderingen die nodig zijn om de klimaatdoelen te halen.
- Recyclen & afval: Schone straten en paden door minder zwerfafval en hergebruik van materialen door zowel bedrijven als consumenten zijn ook regelmatig genoemd: en dat zijn weer zaken waar ook burgers zelf mee aan de slag kunnen.

'Ik droom van schone paden en wegen en parken in Nederland. Dat is iets kleins dat we zelf kunnen doen, morgen al!' (gepensioneerd, dialoog 1)

Het belang van **anders kijken** naar de natuur **en anders denken** over landbouw, voedselconsumptie- en productie en het zorgdragen voor het milieu klinkt door in veel van de dromen en wensen. Dat gaat enerzijds over anders kijken en denken door mensen zelf: de wens dat

er een groter bewustzijn is van het belang van natuur en milieu en dat meer mensen hier ook naar handelen door hun eetpatroon aan te passen, te recyclen of zwerfafval te rapen. Anderzijds gaat het de deelnemers om een (radicaal) andere visie van de overheid door het klimaat en het milieu echt centraal te stellen en hier ook voor te gaan staan. Door een lange termijnvisie te ontwikkelen en naar die visie te handelen.

Iets anders dat opvalt is de wens naar meer **verbinding**: Mensen wensen meer verbinding tussen landbouw en natuur, tussen stad en platteland en tussen natuur en wonen/huisvesting. Integraliteit als droom voor de toekomst, in plaats van het gescheiden benaderen (door mensen, door overheden).

Wat enkele mensen expliciet benoemen maar wat breder doorklinkt in de verhalen is **de wens om dilemma's aan te pakken** die je als individu niet kunt oplossen. Zoals het belang dat mensen zien om CO₂ terug te dringen (door bijvoorbeeld minder te vliegen) maar tegelijkertijd graag willen reizen en de wereld willen ontdekken. Dat geeft ongemak en soms zelfs stress. Of het spanningsveld dat mensen graag genieten van rust en natuur, maar ook de natuur willen beschermen. En wat te denken van het dilemma op het gebied van landbouw en voedselproductie: het is voor boeren in Nederland met het huidige beleid nog te weinig aantrekkelijk (en financieel haalbaar) om landbouw hand in hand te laten gaan met natuurontwikkeling en landschapsbehoud, wordt vaak benoemd in de dialogen.

'Ik droom van schonere lucht maar ook van mentale rust. Dat vliegen met meer gemoedsrust kan omdat het minder vervuילend is. Ik zou graag het dilemma oplossen dat mensen individuele verlangens hebben en tegelijkertijd collectief er een belang is voor schonere lucht en een beter klimaat. Nu is het een stressfactor voor veel mensen: duurzaam willen handelen én leuke dingen willen doen, dat gaat nu niet samen.' (software developer en student, dialoog 1).

'Er zit spanning op onze verlangens en principes, we willen vliegen en lekker eten én zijn ons bewust dat het anders moet. Ik zie veel veranderbereidheid bij jongeren én de wens om krachtig leiderschap. Dat staat wel op spanning met draagvlak. Krachtig leiderschap betekent klimaatdoelen niet ter discussie stellen, of moet er toch ook gepoldder worden, draagvlak creëren. Dat is spannend' (wethouder).

3. Eerste stappen en ideeën

Als laatste vraag in de dialogen nodigden we mensen uit om – alle verhalen van de anderen gehoord hebbende – na te denken over de eerste stappen die we kunnen zetten. Wat is belangrijk om als eerste te gaan doen?

In deze ronde springen er 4 thema's uit, namelijk:

- **Dingen die mensen zelf kunnen doen** om bij te dragen aan een beter milieu en meer en schonere natuur. Hier worden bestaande én nieuwe ideeën voor genoemd.

'Het begint toch bij jezelf: pak de fiets, maak een salade, gooi geen afval op straat. En bij de grote bedrijven, maar daar heb je als gewone burger niet zoveel invloed op. Je kunt als burger wel zelf principiële keuzes maken.' (ze jaars student bedrijfskunde, dialoog 1)

- **Inzetten op bewustwording en gedragsverandering** is een idee dat daarmee samenhangt: het inzetten op bewustwording bij mensen én gedragsverandering door de overheid. Dat gaat dan over vlees en vliegen duurder maken bijvoorbeeld, of afvalzakken (zoals in Zwitserland waar een rol €40 kost) en biologisch eten juist goedkoper. Op dit punt zijn veel ideeën geformuleerd én worden ook reeds bestaande initiatieven genoemd: het stimuleren van elektrisch rijden en deelauto's/scooters, het zaaien van bloemenranden op braakliggende stukken grond of het verbinden van recreatie aan duurzaamheid.

'Het is belangrijk om de jonge generatie te betrekken in gesprekken/discussie over duurzaamheid, natuur en milieu. Jongeren kun je opzoeken door te (blijven) adverteren op social media, maar ook bijvoorbeeld door studentenverenigingen te benaderen' (student kunstmatige intelligentie, dialoog 3).

- **Een actieve rol van de overheid** om met lef en visie het klimaatprobleem aan te pakken.

'De Rijksoverheid zou meer verantwoordelijkheid moeten nemen voor een nationale strategie. Het oude ministerie van Ruimtelijk Ordening zou weer terug moeten komen. Voor het uitzetten van een coherent lange termijn beleid.' (dialoog 2).

'Zorg dat je het platteland aantrekkelijker maakt voor mensen om te bezoeken en beloon boeren daar dan ook voor. Het helpt in de biodiversiteit, er zijn meer mogelijkheden voor recreatie. Het Rijk moet meer regie pakken op de ruimte. Want elke gemeente houdt zich bezig met zijn eigen opgave. De provincie lukt het niet om overkoepeld te kijken. Een mooi initiatief zijn de Herenboeren [...] Landbouw is echt duur, als je dat moet kopen is het ingewikkeld om dat te starten. Laten we zoeken naar manieren om daar ook publiek geld voor in te zetten. Want het geeft minder schade, helpt de biodiversiteit. En betreft iedereen en creëert meer goede ervaringen voor veel partijen' (provinciehoofd Staatsbosbeheer, dialoog 2)

- **Ideeën over andere manieren van voedselvoorziening.** De voedselvoorziening anders inrichten dat deze minder uitputtend is voor het milieu. Zo zijn er ideeën over stadsbosbouw en voedselproductie.

'We kunnen langs de steden voedselbossen aanleggen, waar de stedeling zelf op zoek kan gaan naar noten, planten. Dit zijn vormen die prachtige gebruiksnatuur opleveren en bewustwording creëren. Lokaal opbouwen met soorten uit die omgeving, daar kunnen bewoners bij helpen. Eigen karakter aan die voedselbossen geven. De burger kan de natuur weer gebruiken en verzorgen' (gepensioneerd en vrijwilliger voor Staatsbosbeheer, dialoog 3).

'De regels voor de grote AH en anderen moeten echt anders. De marge moet echt anders verdeeld worden. Je moet iets met de prijzen doen voor de consument, anders krijgt je dit niet op gang. Als je de tussenhandelaren er uit kan halen, dan hoeft niet alles van heel ver te komen. Dan kan het lokaal en betaalbaar in plaats van overal vandaan gehaald worden waar we op de lange termijn de prijs voor betalen' (provinciehoofd bij Staatsbosbeheer, dialoog 3).

- **Bouw voort op de kennis, ervaring en betrokkenheid in de samenleving.** Wat opvalt bij veel van de ideeën is dat naast de concrete voorbeelden van wat overheden, bedrijven en burgers kunnen doen, een heel aantal suggesties gaat over de manier waarop die voorbeelden tot stand komen. Men pleit voor verbinding van de overheid met kennis en kunde die aanwezig is in de samenleving. En met wat er al gebeurt (namelijk heel veel!). Mensen onderstrepen het belang om vooral oog te hebben voor wat er al gebeurt, initiatieven die reeds ontplooid zijn op kleine(re) schaal en te onderzoeken wat nodig is om deze initiatieven en bewegingen groter te maken.

'Er zijn veel mensen die deskundig zijn en kansen zien. Ik hoop dat er meer geluisterd wordt naar grassroots kennis. Er zijn zoveel mensen die hier lokaal mee bezig zijn en die initiatieven ontplooiën, dat moet meer op macroniveau terecht komen. Ik hoop dat er veel naar geluisterd wordt en echt wat mee gedaan wordt' (docent levensbeschouwelijke vorming, dialoog 2).

'Er leven al veel mooie initiatieven: laten we kijken naar wat er al staat. We moeten op holistisch niveau uitzoomen en dan kijken wat er nodig is, dan kunnen we komen tot voorwaarden en een kompas.' coördinator duurzaamheidscentrum, dialoog 2)

In onderstaande tekstboxen noemen we enkele opvallende concrete activiteiten en voorbeelden die genoemd werden als illustratie (maar er waren er veel meer).

Groene bushokjes

In Utrecht zijn 'groene bushokjes' gerealiseerd met bloemen op het dak voor de bijen en vlinders. Een klein en sympathiek voorbeeld van iets dat door lokale overheden gedaan kan worden.

Een applicatie maakt het leuk

Je kunt het verzamelen van zwerfafval en andere groene initiatieven leuk makend door een applicatie te ontwikkelen, a la Pokémon GO bijvoorbeeld.

Polderparken

Om natuurgebieden die nu overbelast worden meer te beschermen zou kunnen worden ingezet op polderparken en gebruiksnatuur. Op deze manier kan iedereen op de fiets of wandelend natuur bezoeken en hoeft er niet ver gereisd te worden voor een natuurbeleving. Deze gebruiksgebieden kunnen intensief benut worden, mensen kunnen van de natuur genieten terwijl de echte natuurgebieden rustig blijven en beter beschermd kunnen worden.

Een nieuw convenant tussen overheid en werkgevers

Thuiswerken zorgt voor minder verkeer en minder CO₂ uitstoot. Bovendien ervaren mensen meer werkgeluk als ze (deels) kunnen thuiswerken en bedrijven zelf zijn steeds meer bezig met MVO. Die twee kun je verbinden door thuiswerkbeleid te introduceren. Bedrijven kunnen zich aansluiten bij het convenant en een certificering ontvangen waarmee ze voldoen aan milieu eisen. Voorwaarde is wel dat zij al hun kantoorpersoneel motiveren thuis te werken en kunnen bewijzen dat dit gebeurt (bijv. thuiswerkvergoeding ipv reiskostenvergoeding).

'Door de samenwerking aan te gaan met het bedrijfsleven, kunnen doelstellingen zoals het terugdringen van het verkeer/vermindere van CO₂ uitstoot sneller worden gerealiseerd. De snelwegen worden puur gebruikt door automobilisten met een beroep waarvoor aanwezigheid noodzakelijk is/welke niet met het OV op het werk kunnen komen' (PR/communicatie-specialist, Dialoog 4).

Concluderend lijkt het de deelnemers aan deze themadialogen vooral te gaan om meer natuur en groen - toegankelijk en bereikbaar in de meest brede zin van het woord: parken in de stad, natuurgebieden, voedselbossen,.... In de verhalen komt terug dat iedereen positief is over de toegenomen waardering en aandacht voor de natuur en het milieu én dat het nieuwe dilemma's en spanningsvelden met zich meebrengt. Hoe zorg je voor een goede balans, wat draagt bij aan een sterke verbinding tussen mens en natuur?

Enerzijds hoorden we 'grote' dromen en wensen, zoals het realiseren van de klimaatdoelen, nieuwe agrarische modellen of het holistisch benaderen van de aarde en de problemen en uitdagingen die voorliggen. Anderzijds veel dichtbijhuis ervaringen, verhalen en ideeën. Over het opruimen van zwerfafval, lokaal kopen bij de boer of recyclen van materialen. Daarin hebben mensen zelf een rol maar lijkt er vooral een belangrijke rol voor de overheid nu weggelegd om in te zetten op bewustwording en gedragsverandering bij mensen. En te komen met een stevige visie op klimaat, natuur, landbouw en voedsel. Daarbij nodigen ze de overheid ook uit om vooral een beroep te doen op de creativiteit, kennis en ervaring die al in de maatschappij aanwezig is om dit te realiseren.

4. Procesobservaties

Wat opvalt is dat zeker bij de dialogen waar veel deelnemers aanwezig waren die ook vanuit hun professionele rol/achtergrond met het thema bezig zijn, de focus exclusief op natuur en milieu lag. De ideeën voor de toekomst kwamen daar ook vanaf de start al sterk naar voren. In meer gemengde groepen deelden mensen in de kiem- en knelverhalenronde ook wel persoonlijk leed, dat in principe niet met natuur en milieu als thema te maken had.

Mensen waren enthousiast over het gesprek zelf. Ze ervaren hoop en optimisme over de toekomst door in gesprek te gaan over dromen en ideeën. De woorden 'hoopvol' en 'optimistisch' worden letterlijk veel genoemd in de slotronde van het gesprek. En mensen benoemen dat ze zin krijgen om aan de slag te gaan.

'Het voelt fijn om zo toch betrokken te kunnen zijn bij het nieuwe regeerakkoord. Ik heb het gevoel dat ik echt gehoord word' (student, dialoog 2)

'Ik vind dit heel hoopvol! We denken veel hetzelfde er over. Laten we doorgaan, we moeten dit enthousiasme wel vasthouden. Ik heb erg de behoefte om echt aan de slag te gaan' (provinciehoofd Staatsbosbeheer, dialoog 2)

Natuur en milieu is echter ook een 'groot' thema, mensen ervaren door het gesprek dat er veel 'werk aan de winkel is' en kijken daarvoor ook naar andere partijen zoals de overheid. Tegelijkertijd ervaren ze in het gesprek door alle voorbeelden en verhalen ook dat er ook al veel gebeurt, dat er veel mensen mee bezig zijn en erover nadenken. Dat ze niet de enige zijn die het een belangrijk onderwerp vinden geeft moed.

'Ik verlaat het gesprek vol moed en hoop dat we met z'n allen, maar met name de overheid en andere overkoepelende organisaties, de uitdaging aan gaan en dan nu écht gaan veranderen. Het is best lastig om de consument te motiveren om iets te gaan doen, ik hoop dat ze (overheid) het goede voorbeeld kunnen geven. En dat de jeugd wordt gestimuleerd om na te gaan denken over natuur & milieu' (student, dialoog 4).

Veel mensen waren zich ook bewust van de 'bubbel' waar ze in zitten. Hoewel er in iedere dialoog een diverse groep deelnemers was, is de ervaren gelijkgestemdheid groot. Mensen onderstrepen bij de afronding het belang om ook mensen in de samenleving mee te nemen die minder bezig zijn met natuur en milieu.

'Voorzichtig optimistisch word ik hiervan. We moeten niet vergeten dat iedereen echt mee moet kunnen doen.' (gepensioneerd, dialoog 3).

